

Ιωάννης Κωνσταντάκης

Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει χειρόγραφες επιστολές στρατιωτών οι οποίοι, ως επί το πλείστον, βρίσκονταν στο αλβανικό μέτωπο κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Εντασσόμενη στο πλαίσιο της Ιστορικής Κοινωνιογλωσσολογίας, στην εργασία εξετάζονται οι καθαρά γλωσσικές επιλογές των στρατιωτών, δηλαδή, ποια γραπτή ποικιλία της ελληνικής (δημοτικής ή καθαρεύουσας) επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν, οι επιλογές των στρατιωτών σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο των επιστολών καθώς και οι παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές αυτές

1. Εισαγωγή

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση, υπό το πρίσμα της Ιστορικής Κοινωνιογλωσσολογίας (Historical Sociolinguistics), των γλωσσικών επιλογών στρατιωτών οι οποίοι μάχονταν στο αλβανικό μέτωπο κατά τη διάρκεια του Β Παγκοσμίου Πολέμου μέσα από την ανάλυση προσωπικών επιστολών που στέλνουν σε οικεία τους πρόσωπα. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται η επιλογή της γραπτής ποικιλίας (δημοτική ή καθαρεύουσα), οι (κοινωνιογλωσσικοί αλλά και γλωσσικοί) παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή αυτή καθώς και οι παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές των συγγραφέων ως προς το ίδιο το κείμενο, την δομή και το περιεχόμενό του ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα το γλωσσικό ζήτημα και την επιρροή του στους ομιλητές.

Η δομή έχει ως εξής. Στην δεύτερη ενότητα περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη συλλογή και την ανάλυση των επιστολών. Στην τρίτη ενότητα δίνονται σύντομα πληροφορίες για την γλωσσική κατάσταση στην Ελλάδα του 20ου αιώνα καθώς και για το σύστημα εκπαίδευσης της εποχής που εξετάζεται. Στην τέταρτη ενότητα δίνονται περισσότερες πληροφορίες για τις επιστολές και για τους συγγραφείς τους. Στην πέμπτη ενότητα εξετάζεται η μορφή της γλώσσας στην οποία γράφει ο κάθε συγγραφέας. Στην έκτη ενότητα εξετάζεται ο κοινωνιογλωσσικός ο παράγοντας της

εκπαίδευσης. Στην έβδομη ενότητα εξετάζονται οι γλωσσικοί παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τις επιλογές των συγγραφέων σε ό,τι αφορά την επιλογή φορμουλαϊκών φράσεων και το ίδιο το περιεχόμενο των επιστολών. Η εργασία κλείνει με τα συμπεράσματα.

2. Μεθοδολογία

Η εργασία εντάσσεται στο πλαίσιο της ιστορικής κοινωνιογλωσσολογίας (historical sociolinguistics) της οποίας σκοπός είναι, όπως δηλώνει το όνομά της, να μελετήσει τους διάφορους κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες οι οποίοι επηρέασαν τις γλωσσικές επιλογές του κάθε ομιλητή στο παρελθόν και τη γλωσσική ποικιλία η οποία τελικά οδήγησε στη γλωσσική μεταβολή (Hebda, 2012). Βασιζόμενη στην προσέγγιση που αναφέρει ο Elspaß (2007, 2012) ως κάτωθεν ιστορία της γλώσσας (language history 'from below') εξετάζει χειρόγραφα κείμενα των μεσαιών και χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων τα οποία δίνουν ολοκληρωμένη εικόνα της ιστορίας της εκάστοτε γλώσσας αφού περιλαμβάνουν ανεπίσημες και καθημερινές ποικιλίες. Πολύ σημαντική πηγή για αυτή την προσέγγιση είναι οι χειρόγραφες προσωπικές επιστολές κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον, όπως αναφέρει ο Elspaß (2012: 156) βρίσκονται όσο πιο κοντά στην προφορική, καθημερινή γλώσσα γίνεται και δεύτερον γιατί στις προσωπικές επιστολές εμφανίζεται αυτό που οι Koch και Oesterreicher (1985, 1994) ονομάζουν γλώσσα εγγύτητας. Σε αυτό το μοντέλο γίνεται διάκριση ανάμεσα στο γλωσσικό μέσο (language medium) με το οποίο εκφράζεται η γλώσσα (δηλ. προφορικά ή γραπτά) και τη γλωσσική αντίληψη (language conception) η οποία αφορά την «εγγύτητα» ή «αμεσότητα» (immediacy) και την «απόσταση» (distance) που μπορεί να υπάρχει είτε στον προφορικό είτε στον γραπτό λόγο. Σε αυτό το μοντέλο σημασία δεν έχει τόσο το μέσο (προφορικό ή γραπτό) αλλά η γλωσσική αντίληψη. Το μέσο δεν παίζει ρόλο αφού εγγύτητα μπορεί να έχουμε στον γραπτό λόγο και απόσταση στον προφορικό λόγο (Elspaß, 2012: 157).

Για την εργασία συλλέχθηκαν 51 επιστολές προερχόμενες από διαφορετικά αρχεία. Πιο συγκεκριμένα 9 επιστολές προέρχονται από το προσωπικό αρχείο του Γεώργιου Δ. Μόσχου (πατρικού αρθρογράφου και συγγραφέα ιστορικών βιβλίων για την Πάτρα) ο οποίος πρόθυμα τις παραχώρησε σε εκτυπωμένη μορφή, 19 προέρχονται από το Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο, 1 από το Πολεμικό Μουσείο Τρίπολης, 3 από το Μουσείο

Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος, 19 από το αρχείο του Μουσείου Τύπου της Πάτρας (3 επιστολές δημοσιευμένες στην εφημερίδα «Νεολόγο Πατρών», 1 δημοσιευμένη στην εφημερίδα «το Φως» και 15 χειρόγραφες επιστολές της ΑΖ). Από αυτές τις επιστολές χρησιμοποιούνται οι 27. Οι υπόλοιπες απορρίφθηκαν είτε γιατί ήταν δυσανάγνωστες είτε γιατί δεν πληρούσαν τα δύο κριτήρια επιλογής: πρώτον οι επιστολές έπρεπε να είναι γραμμένες από στρατιώτες (οι οποίοι κατά προτίμηση έπρεπε να βρίσκονται στο μέτωπο) και δεύτερον οι συγγραφείς τους έπρεπε να κατάγονται από το νομό Αχαΐας για να περιοριστεί το εύρος των επιστολών που έπρεπε να αναζητηθούν για να δοθεί έμφαση στις Αχαϊκές διαλεκτικές ποικιλίες (όπου και αν εμφανίζονταν).

3. Γλωσσικό ζήτημα – Γλωσσική κατάσταση στην Ελλάδα του 20ου αι.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αι. η καθαρεύουσα είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους, ποικιλία με κύρος που δηλώνει την άμεση σύνδεση με το ένδοξο παρελθόν, τους αρχαίους Έλληνες και την αρχαία Ελληνική γλώσσα και επομένως «κάθε προσπάθεια για την υπονόμηση της καθαρεύουσας αντιμετωπιζόταν πάντοτε από τους κύκλους του κατεστημένου σαν απειλή κατά της εθνικής υπόστασης» (Χόρροκς, 2006: 642) προάγει την εθνική ενότητα, τον πατριωτισμό και τον ελληνισμό. Αντίθετα, το κατεστημένο προσπαθεί να υπονομεύσει τη δημοτική χαρακτηρίζοντάς τη ως «χυδαία» ποικιλία η οποία συνδέεται στην αρχή με τον (αντι)σλαβισμό και στην συνέχεια με τον κομμουνισμό. Οι υποστηρικτές της δημοτικής χαρακτηρίζονται ως ανθέλληνες, αντιπατριώτες, διχαστές του έθνους και όργανα του εχθρού κάτι που δεν ίσχυε στην πραγματικότητα¹. Όσον αφορά τη κοινή γνώμη, όπως αναφέρει ο Browning (1995: 255) ανά τα χρόνια στεφόταν προς τη μία ή την άλλη μεριά. Σημαντική και ίσως βοηθητική, ιδιαίτερα στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, είναι η παρατήρηση του Χόρροκς (2006: 641) ο οποίος αναφέρει ότι *ως την τελική κατάργηση της καθαρεύουσας το 1976, η γραπτή χρήση της δημοτικής ερμηνευόταν ως ένδειξη συμπάθειας προς την Αριστερά, ενώ η χρήση πιο αρχαϊκού ύφους θεωρούνταν σημάδι συντηρητισμού και μάλιστα έκφραση υποστήριξης προς την άκρα Δεξιά*. Η παρατήρηση αυτή θα μπορούσε, ίσως, να ερμηνεύουμε παρακάτω κάποιες από τις επιλογές των συγγραφέων.

¹ Για εκτενέστερη ανάλυση του γλωσσικού ζητήματος βλ Χόρροκς (2006) και Hering (2020).

3.1 Σύστημα Εκπαίδευσης

Στην ενότητα αυτή θα εξεταστεί το σύστημα εκπαίδευσης και οι αλλαγές του πριν τον πόλεμο. Το κύριο σημείο ενδιαφέροντος είναι η γλώσσα της εκπαίδευσης. Εφόσον στην εργασία εξετάζονται οι επιλογές των ομιλητών κυρίως σε ό,τι αφορά την μορφή της γλώσσας (δημοτική ή καθαρεύουσα) πρέπει να δούμε ποια από τις δύο διδασκόταν στο σχολείο. Επειδή οι ηλικίες των περισσότερων ομιλητών δεν είναι γνωστές, δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια χρονιά οι συγγραφείς ξεκίνησαν την εκπαίδευσή τους. Για τον λόγο αυτό εξετάζεται η περίοδος 1917-1929 η οποία καλύπτει τις ηλικίες 21-30 χρονών (ηλικία στράτευσης, βλ. Δήμα, 2017: 265). Η εποχή που εξετάζουμε είναι αρκετά ταραχώδης με συνεχείς μεταρρυθμίσεις οι οποίες αναιρούν η μία την άλλη. Ξεκινώντας, έτσι, με τις μεταρρυθμίσεις του 1917, ο Βενιζέλος ουσιαστικά ορίζει ως γλώσσα της εκπαίδευσης την δημοτική η οποία διδάσκεται στις πρώτες τάξεις του εξατάξιου Δημοτικού με τη καθαρεύουσα να διδάσκεται μόνο στις τελευταίες δύο. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές καταργούνται μετά την ήττα του Βενιζέλου το 1921 και επαναφέρονται το 1922 με την επανεκλογή του Βενιζέλου μετά την Καταστροφή το 1922. Για μία ακόμα φορά οι μεταρρυθμίσεις καταργούνται το 1925 κατά την στρατιωτική δικτατορία του Πάγκαλου².

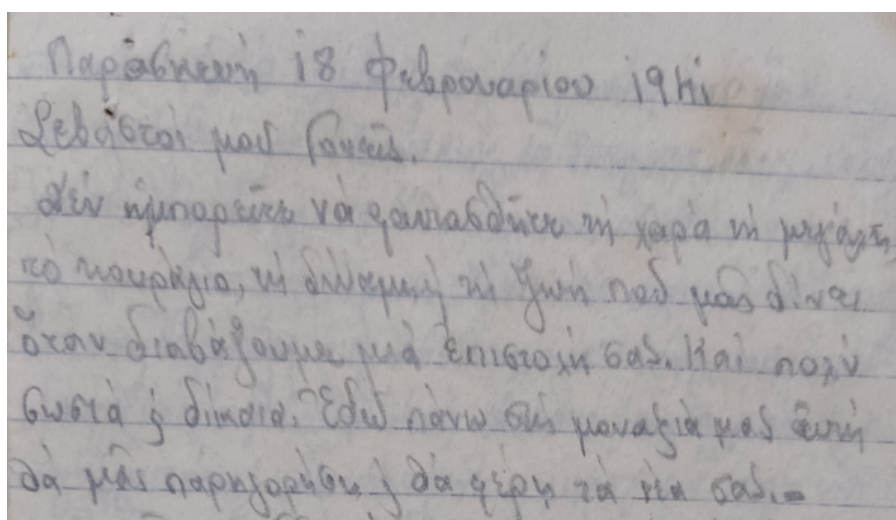
Όσον αφορά τώρα τις βαθμίδες εκπαίδευσης, η εκπαίδευση χωρίζεται σε Δημοτικό, Λύκειο ή Γυμνάσιο και Πανεπιστήμιο. Το Δημοτικό είναι υποχρεωτικό και είναι εξατάξιο. Το επόμενο βήμα είναι η μέση εκπαίδευση με τους αποφοίτους του δημοτικού να έχουν δύο επιλογές: είτε φοίτηση σε (εξατάξιο) πρακτικό Λύκειο είτε σε (εξατάξιο) Γυμνάσιο. Η εισαγωγή είτε στο ένα είτε στο άλλο γίνεται μέσα από εξετάσεις. Το τελευταίο βήμα είναι η φοίτηση στο Πανεπιστήμιο. Σε αυτό μπορούν να φοιτήσουν μόνο οι απόφοιτοι του Γυμνασίου και πάλι με εξετάσεις, με βασικό κριτήριο επιτυχίας την καλή χρήση της καθαρεύουσας. Παρά τις συνεχείς μεταρρυθμίσεις, είναι βέβαιο ότι οι συγγραφείς σε κάποια φάση της εκπαίδευσής τους έχουν διδαχθεί, αν και σε διαφορετικό βαθμό ανάλογα την εκάστοτε κυβέρνηση, τόσο την καθαρεύουσα όσο και τη δημοτική.

² Για εκτενέστερη περιγραφή του συστήματος εκπαίδευσης βλ. Κάτσικας & Θεριανός (2007) από όπου προέρχονται και οι πληροφορίες τόσο για τις μεταρρυθμίσεις όσο και για τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

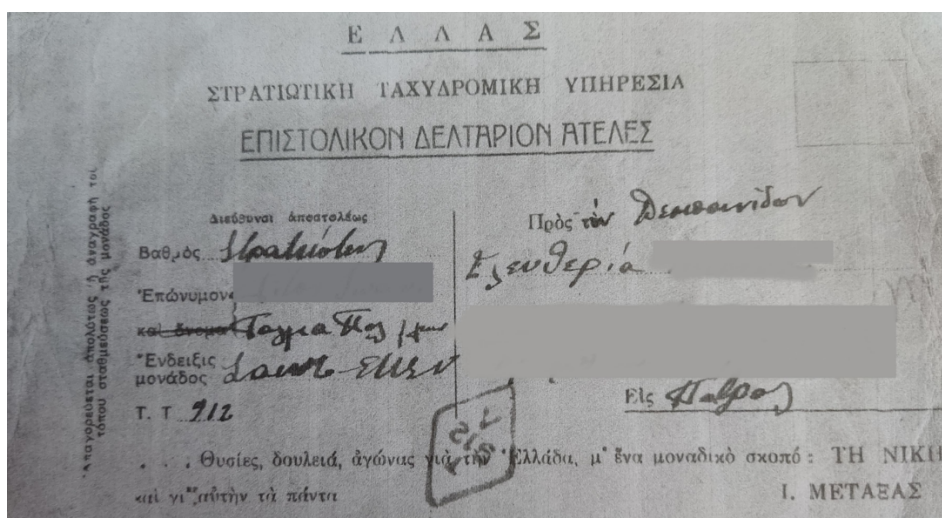
4. Το σώμα κειμένων

4.1 Επιστολές

Σε αυτή την ενότητα θα δοθούν πληροφορίες σχετικές με τις επιστολές του σώματος. Όλες οι επιστολές με εξαίρεση αυτές του Νεολόγου Πατρών είναι χειρόγραφες, γραμμένες είτε σε χαρτί τετραδίου είτε σε επιστολικά δελτάρια όπως φαίνεται στις παρακάτω εικόνες.

Εικόνα 1. Επιστολή γραμμένη σε χαρτί τετραδίου

Εικόνα 2. Επιστολή γραμμένη σε επιστολικό δελτάριο³

³ Τα στοιχεία αποστολέα και παραλήπτη έχουν αποκρυφθεί για την διατήρηση προσωπικών δεδομένων

Εξαίρεση αποτελούν οι επιστολές από τον Νεολόγο Πατρών και το Φώς, οι οποίες είναι δημοσιευμένες στις αντίστοιχες εφημερίδες και επομένως βρίσκονται σε τυποποιημένη μορφή όπως φαίνεται στην παρακάτω εικόνα:

Είνα τὸ ἱερώτερον, τὸ γλυκύτερο
πράγμα... εἶνε ἡ ζωὴ μας... τὸ μέλ-
λον μας... τὰ παιδιὰ μας... οἱ ἀπό-
γονοὶ μας. Ἀξίζει κάθε θυσία.
Αὐτὰ τὰ δουνά μας, οἱ θάλασσές
μας καὶ κάθε ἀψυχο ποῦ μᾶς περι-
βάλλει εἶνε Πατρίδα... Καὶ οἰκο-
γένεια. Ἐὰ παιδιὰ, ἐσὺ, εἷσασθε
ἢ Πατρίδα.

Μὲ τὰ γόνατα, ἀν χρειασθῆ, θὰ
πάω ὅπου θελήσῃ γὰ τὴν ὑπηρετή-
σω. Γιὰ μὲ σήμερα εἶνε ἡ μόνη ἰ-
δέα ποῦ μὲ συγκλονίζει. Ὅλα ἐμ-
πρὸς γιὰ τὴν Πατρίδα. Φίλησέ μου
τὰ παιδιὰ μας. Φιλῶ τὸ χέρι τῆς
μάννας, τοῦ πατέρα, παποῦ, μαμιά
καὶ τὰ κορίτσια.

Ἄγγελος Μπάρτζης
στρατιώτης

Εικόνα 3. Επιστολή όπως δημοσιεύτηκε στον Νεολόγο Πατρών

Οι περισσότερες από αυτές είναι γραμμένες όσο οι στρατιώτες βρίσκονται και πολεμούν στο αλβανικό μέτωπο. Όπως είναι αναμενόμενο, κοινό σημείο στις περισσότερες επιστολές είναι ο πόλεμος και η καθημερινότητα στο μέτωπο.

4.2 Οι συγγραφείς των επιστολών⁴

Σε αυτή την ενότητα θα δοθούν πληροφορίες σχετικά με τους συγγραφείς των επιστολών. Καθώς δεν υπάρχουν βιογραφικά στοιχεία για τους συγγραφείς (πχ πληροφορίες για την κοινωνική τάξη, την δουλειά που έκαναν πριν τον πόλεμο, την

⁴ Από αυτή την ενότητα απουσιάζουν οι συγγραφείς των επιστολών που είναι δημοσιευμένες στον Νεολόγο Πατρών. Ο λόγος για αυτή την απουσία είναι πρώτον, η έλλειψη οποιασδήποτε πληροφορίας για τους ίδιους στις επιστολές και δεύτερον, το γεγονός ότι οι επιστολές δεν είναι χειρόγραφες και επομένως αποκρύπτονται διάφορα στοιχεία όπως είναι η ορθογραφία ή ο γραφικός χαρακτήρας που όπως θα δούμε παρακάτω είναι αρκετά σημαντικά.

ηλικία τους κτλ.), οι πληροφορίες που θα δοθούν στην ενότητα εξάγονται έμμεσα εξετάζοντας τόσο όσα αναφέρουν οι ίδιοι μέσα στις επιστολές τους όσο και από τις ελάχιστες πληροφορίες που υπάρχουν για τους παραλήπτες των επιστολών.

Συγγραφέας 1: ΔΠ

Ο ΔΠ είναι στρατιώτης ο οποίος βρίσκεται στο νοσοκομείο Μεσολογγίου και γράφει στον ξάδερφό του ΔΜ. Ο ΔΠ πιθανώς είναι κάτοικος Πατρών όπως δηλώνει η διεύθυνση αποστολής της επιστολής.

Συγγραφέας 2: ΔΚ

Ο ΔΚ είναι στρατιώτης ο οποίος βρίσκεται στο αλβανικό μέτωπο. Γράφει σε γνωστή του η οποία ονομάζεται Ε όμως χωρίς να αναφέρει το επώνυμό της. Επιπλέον στοιχεία για τον ομιλητή δεν υπάρχουν, όμως αν η παραλήπτρια είναι η ίδια με των επόμενων ομιλητών⁵ τότε μπορούμε να υποθέσουμε (πάντα όχι με απόλυτη σιγουριά) ότι ο ΔΚ είναι κάτοικος Πατρών.

Συγγραφέας 3: ΑΣ

Ο σημερινός ΑΣ γράφει επιστολή σε κάποια γνωστή του η οποία ονομάζεται και αυτή Ε. Όπως και πριν είναι άγνωστη η σχέση συγγραφέα – παραλήπτριας. Ο συγγραφέας αυτός δεν βρίσκεται στο μέτωπο αλλά στην αεροπορική βάση της Λάρισας. Αν η παραλήπτρια είναι η ίδια με του προηγούμενου συγγραφέα τότε μπορούμε να υποθέσουμε επιφυλακτικά ότι ο ΑΣ κατάγεται από την Πάτρα.

Συγγραφέας 4: ΙΤ

Ο ΙΤ είναι στρατιώτης ο οποίος, όπως αναφέρει στην συνομιλητριά του ΕΛ, βρίσκεται στο μέτωπο. Εφόσον η ΕΛ γνωρίζει τους γονείς του ΙΤ (αφού αναφέρει ότι τους βλέπει

⁵ Καθώς οι επιστολές του ΙΤ, του ΔΚ και παρακάτω του ΑΣ προέρχονται από το ίδιο σώμα και όλες έχουν ως παραλήπτρια την Ε, μπορούμε να κάνουμε τη βάσιμη εικασία ότι αυτή η Ε είναι η ίδια σε όλες τις επιστολές και ότι αυτές είναι επιστολές που έλαβε και κράτησε από τους στρατιώτες.

σε Εκκλησία της περιοχής των Προσφυγικών) αυτό σημαίνει ότι ο ΙΤ είναι κάτοικος των Προσφυγικών ή τουλάχιστον κατάγεται από την περιοχή.

Συγγραφέας 5: ΔΑ

Ο ΔΑ ο οποίος υπηρετεί ως Δεκανέας στο αλβανικό μέτωπο γράφει προς τους γονείς, τους θείους και τις θείες του. Όπως αναφέρεται στις επιστολές του πριν τον πόλεμο, ο ΔΑ υπηρετούσε ως εθελοντής στην Αθήνα και επομένως ο ΔΑ θα πρέπει να είναι 21 ή 22. Ο ΔΑ κατάγεται από την Πάτρα όπως δηλώνεται στις επιστολές.

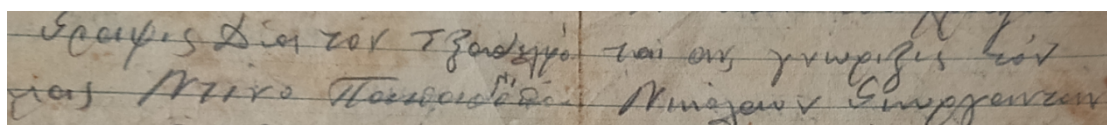
5. Γλώσσα των επιστολών

Δεδομένου του γεγονότος ότι έχουμε να κάνουμε με προσωπικές επιστολές, απευθυνόμενες σε οικεία πρόσωπα, θα περιμέναμε το ύφος των επιστολών να είναι ανεπίσημο και η γλώσσα που χρησιμοποιείται να είναι δημοτική. Αντίθετα, αυτό που παρατηρείται στις επιστολές είναι μία μικτή γλώσσα η οποία συνδυάζει στοιχεία της δημοτικής και της καθαρεύουσας. Πιο συγκεκριμένα, η γλώσσα στην οποία γράφουν οι στρατιώτες ακολουθεί κατά κύριο λόγο τη συντακτική δομή και το λεξιλόγιο της δημοτικής (συμπεριλαμβανομένων και διαλεκτικών στοιχείων) ενώ σε κάποια σημεία εμφανίζονται αρχαϊζόντα συντακτικά σχήματα και πολύ συχνά διάφορα μορφολογικά στοιχεία της καθαρεύουσας των οποίων η χρήση υπόκειται σε διαβάθμιση. Οι επιστολές, ανάλογα με την γλώσσα την οποία χρησιμοποιούν οι στρατιώτες, μπορούν να τοποθετηθούν σε ένα συνεχές στο οποίο τα δύο άκρα βρίσκονται οι δύο ποικιλίες, η δημοτική και η καθαρεύουσα. Παρακάτω θα εξεταστεί η γλώσσα του κάθε συγγραφέα ξεχωριστά και η θέση τους στο συνεχές.

5.1 Συγγραφέας 1: ΔΠ

- (1) α. Σήμερα πού Σού Γράφω Βρήσκομαι στό Νοσοκομείον Μεσολογγίου τώρα είμαι καλά καί φαντάζομαι τάς ημέρας τού Πάσχα νά Πάρο ἄδια και θᾶ σε ανταμόσο. (ΔΠ1 – 13.4.1941)
- β. Μήτσο νά μου γραψις Δία τόν εξαδελφό μας Ντίνο Παπαδόπουλο[...] αν γνωρίζις τόν Νικόλαον Γεωργαντάν [...](ΔΠ1 – 13.4.1941)

Όπως φαίνεται από τα παραδείγματα η γραπτή γλώσσα παραπέμπει σε προφορικό λόγο (και άρα η γλώσσα αυτού του ομιλητή επομένως κλίνει (σχετικά) πιο κοντά στη δημοτική) με περιορισμένη τη χρήση αρχαϊστικών στοιχείων πχ. *σήμερον, Νοσοκομείον, τὰς ημέρας, Δία τόν εξαδελφό* κτλ. Η χρήση του όμως δεν είναι συστηματική αφού στο παράδειγμα στο (1β) στο όνομα *Ντίνο Παπαδόπουλο* δεν χρησιμοποιείται το τελικό -ν *Ντίνο Παπαδόπουλο* ενώ λίγο αργότερα στο όνομα *Νικόλαον Γεωργαντάν* το τελικό -ν χρησιμοποιείται κανονικά παρόλο που βρίσκονται στην ίδια ακριβώς γραμμή το ένα δίπλα από το άλλο όπως φαίνεται στην παρακάτω εικόνα:

Εικόνα 4. ΔΠ1 - 13.4.1941

5.2 Συγγραφέας 2: ΔΚ

- (2) α. Αγαπητή δεσποινίς έ χαίρε υγειαίνω τό αυτό καί δι' υμάς ποθώ
(ΔΚ1 – 13.2.1941)
- β. αυτό τιμά όλες τίς έλληνίδες διότι αυτό δείχνη μέ πόσην αγάπην
περιβάλεται ό στρατός από όλον τόν έλληνικόν λαόν (ΔΚ1 – 13.2.1941)
- γ. είδον νά μου γράφεται διά τό θάρρος πού έλάβατε (ΔΚ1 – 13.2.1941)

Η γλώσσα του ΔΚ είναι πιο συστηματική σε σχέση με του προηγούμενου συγγραφέα. Όπως βλέπουμε στο παράδειγμα (2β) το τελικό -ν εμφανίζεται συστηματικά σε όλες τις λέξεις όπου αναμένεται πχ *πόσην αγάπην, έλληνικόν λαόν*, χρησιμοποιείται αόριστος β' πχ *είδον* αντί του *είδα* (2γ), αρχαϊστικές προθετικές φράσεις όπως *διά τό θάρρος* και συλλαβικές αυξήσεις όπως πχ *έλάβατε*. Όσον αφορά το λεξιλόγιο και τη συντακτική δομή αυτά είναι πιο κοντά στην δημοτική με λίγες εξαιρέσεις όπως *χαίρε, υγαιίνω, αντωνυμίες όπως το αυτό, προθετικές φράσεις όπως δι' υμάς* και συντακτικά σχήματα όπως *το αυτό καί δι' υμάς ποθώ* τα οποία περιορίζονται στην αρχή της επιστολής.

5.3 Συγγραφέας 3: ΑΣ

- (3) α. Ἄμα τῆ λήψει τῆς σταλείσης παρ' ὑμῖν ἐπιστολῆς ἐχάρην τά μέγιστα, τόσον διά τήν ἄκραν ὑγείαν σας ὅσο διά τό μέγιστον μνημονικόν σας πού μέ ἐνεθυμήθητε καίτη εὕρισκόμενον τόσον μακριάν σας (ΑΣ1)
- β. Ὅσο γιά τήν τελική ΝΙΚΗ ἔσται βεβαία ὅτι εἵμαιθα πρός τήν τελικήν ἀποκτησιν αὐτῆς (ΑΣ1)

Ὅπως και πριν ο ΑΣ είναι συστηματικός ως προς την χρήση της γλώσσας. Για παράδειγμα, όπως βλέπουμε στα (3α) χρησιμοποιείται συστηματικά το -ν σε αναμενόμενα περιβάλλοντα πχ *ἄκραν ὑγείαν, μέγιστον μνημονικόν.*, αρχαϊστικοί παρελθοντικοί τύποι όπως *ἐχάρην, ἐνεθυμήθητε*, κτλ. αρχαϊζουσες μετοχές όπως οι μετοχές *σταλείσης* και *εὕρισκόμενον* και προθετικές φράσεις όπως *παρ' ὑμῖν*. Η συντακτική δομή ακολουθεῖ τη δημοτική με εξαίρεση το αρχαϊστικό συντακτικό σχῆμα *της σταλείσης παρ' ὑμῖν ἐπιστολῆς* όπου η προθετική φράση *παρ' ὑμῖν* παρεμβάλλεται ανάμεσα στη μετοχή και το ουσιαστικό, αρχαϊσμός, όμως, που περιορίζεται στην εισαγωγή της επιστολής. Ὅσον αφορά το λεξιλόγιο, ο ΑΣ χρησιμοποιεῖ λεξιλόγιο της καθαρεύουσας όπως *τοιούτος, οἵτινες* και διάφοροι ἄλλοι καθαρευουσιάνικοι τύποι όπως *καίτη (καίτοι), Ἑλλην, ἔσται βεβαία, εἵμαιθα* (3β) με ελάχιστους τύπους της δημοτικής όπως το καθημερινό *τελική ΝΙΚΗ* (3β) όπου δεν εμφανίζεται το -ν όπως στις υπόλοιπες περιπτώσεις. Επομένως, βλέπουμε ὅτι η γλώσσα που χρησιμοποιεῖ ο ΑΣ βρίσκεται στο συνεχές πολύ κοντά στην καθαρεύουσα.

5.4 Συγγραφέας 4: IT

- (4) Εἶδον νά μού γράφεται τό εὐχαριστον γεγονός γιά τήν οἰκογενειάν σας ὅτι ἡ ἀδελφή σας ἔτεκεν θυγατ ἄρρεν καί ὅτοι ἀπεκτήσατε καί ἐγγονάκι σᾶς εὐχουμε νά σᾶς ζήση (IT2 – 26.3.1941)
- (5) α. [...] ἔγινε ευλογία καί παρευρέθησαν ἄρκετοί στρατιώται καί ἐκινόνισαν των [?] μυστηρίων (IT3 – 31.3.1941)

β. ὄχι ὅτι δέν καταδέχουμε κ' εἶναι εὐχάριστω νά λαβαῖνη κανεῖς κάτι ἀπό γνωστά του πρόσωπα, ἀλλά αὐτοῦ πού εἰσθε καί ἐσεῖς ὑπάρχη ἀρκετή φτώχεια (IT3 – 31.3.1941)

(6) Γιά τόν Μουσολῖνη ἄστον καί ἄς λέει, δέν λογοκρίνεται θάρθη ὅμως ἡ ἡμέρατου καί αὐτουνοῦ (IT4 – 20.5.1941)

Οἱ ἐπιστολές του IT παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλία σε ὅ,τι ἀφορᾶ τή γλώσσα τόσο ἀπό ἐπιστολή σε ἐπιστολή ὅσο καί μέσα στην ἴδια ἐπιστολή. Για παράδειγμα ἡ ἐπιστολή στο παράδειγμα (4) βρίσκεται πιο κοντά στην καθαρεύουσα με ἀρχαϊσμούς ὅπως *Εἶδον, ἔτεκεν, ἄρρεν*. Ἀντίθετα ἡ ἐπιστολή στο παράδειγμα (6) βρίσκεται πιο κοντά στη δημοτική ὅπως δείχνουν τα πιο καθημερινά *ἄστον καί ἄς λέει, θάρθη αὐτουνοῦ*.

Διαφορά στη γλώσσα, ὅμως, ὑπάρχει ἀκόμα καί στην ἴδια ἐπιστολή ὅπως φαίνεται ἀπό το παράδειγμα στο (5). Ἡ ἐπιστολή ἀρχικά βρίσκεται κοντύτερα στη καθαρεύουσα με ἀρχαϊσμούς ὅπως *παρευρέθησαν, στρατιώται, ἐκινόνισαν* (5α) ἐνῶ λίγο ἀργότερα ἡ ἐπιστολή πλησιάζει τή δημοτική ὅπως δηλώνουν (διαλεκτικοί) τύποι *καταδέχουμε* καί *αὐτού*⁶ (5β). Παράλληλα βλέπουμε ὅτι οἱ δύο ποικιλίες συνυπάρχουν καί ἀναμειγνύονται, ἰδιαίτερα ἀν κοιτάξουμε καί το παράδειγμα (4) ὅπου στην ἴδια πρόταση τα ἀρχαϊστικά *ἔτεκεν ἄρρεν* καί *ἀπεκτίσατε* συνυπάρχουν με το ὑποκοριστικό *ἐγγονάκι* καί το διαλεκτικό *εὐχουμε*.

5.5 Συγγραφέας 5: ΔΑ

(7) α. Σᾶς ἀναγγέλω τήν καταταξίν μου εἰς τό 34ον Σύνταγμα Πεζικού ἥτις ἔγινεν σήμερον τήν πρωῖαν ὅποτε κ' ωρκίσθην (ΔΑ2 – 5.7.1940)
β. Λοιπόν βλέπετε ὅτι ἀναγκάσθηκα νά σᾶς γράψω σέ αὐτό τό χαρτί γιατί δέν πέρσεψαν χρήματα (ΔΑ2 – 5.7.1940)

⁶ Ἡ γραφή *ου* ἀντί *ο* ἀντανακλά τήν ἀνύψωση του [ο] σε [u]. Ἡ ὑψωση του ἄτονου [ο] σε [u] εἶναι ἓνα μὴ ἀναμενόμενο φαινόμενο. Ἡ ὑψωση ἄτονων φωνηέντων εἶναι φαινόμενο που ἐμφανίζεται συνήθως στις βόρειες διαλέκτους κι ὄχι στις νότιες ὅπως εἶναι ἡ Πατρινή. Σε αὐτή τή περίπτωση ἔχουμε ἓνα μορφοφωνολογικό φαινόμενο το ὁποῖο μένει ὑπό διερεύνηση ἀφοῦ δέν βρέθηκε ἀναφορά σε αὐτό σε κάποια πηγῆ. Ὅσον ἀφορᾶ του ἐπίρρημα *αὐτοῦ* ἡ χρῆση του μοῦ εἶναι γνωστή ἀπό προσωπική ἐμπειρία.

- (8) Να βρίσκουμε λιγάκι έξω απ' τήν Ἀθήνα στήν πρωτεύουσα λες και εἴμεθα φυλακή. [...] Νά βλέπω μακρῶς απ' τήν πόλη τήν Ἀκρόπολη, τόν Λυκαβηττόν [...] (ΔΑ3 – 10.7.1941)

Παρόμοια συμπεριφορά με τον ΙΤ παρουσιάζει και ο ΔΑ με τη γλώσσα σε διαφορετικά σημεία μέσα στην ίδια επιστολή κλίνει προς το ένα ή το άλλο άκρο του συνεχούς. Στο (7α) για παράδειγμα η γλώσσα είναι γεμάτη αρχαϊσμούς όπως *ἦτις, σήμερον, πρωΐαν, ωρκίσθην* και άρα κλίνει περισσότερο προς την καθαρεύουσα. Λίγο παρακάτω όμως (7β) ο ΑΔ γράφει σε μία πιο προφορική (αλλά ακόμα «γραπτή») γλώσσα όπως φαίνεται από τη φράση *λοιπόν βλέπετε ὅτι* η οποία παραπέμπει σε προφορικό λόγο αλλά και από το προφορικό *πέρσεψαν* από το οποίο έχει αποκοπεί το [i]. Όπως και στη περίπτωση του ΙΤ οι δύο ποικιλίες συνυπάρχουν και αναμειγνύονται όπως βλέπουμε στο παράδειγμα (8) όπου το διαλεκτικό *βρίσκουμε* συνυπάρχει με το αρχαϊζόν *εἴμεθα* και οι τύποι της δημοτικής *πόλη* και *Ἀκρόπολη* ακολουθούνται αμέσως από το πιο αρχαϊζόν *τόν Λυκαβηττόν*.

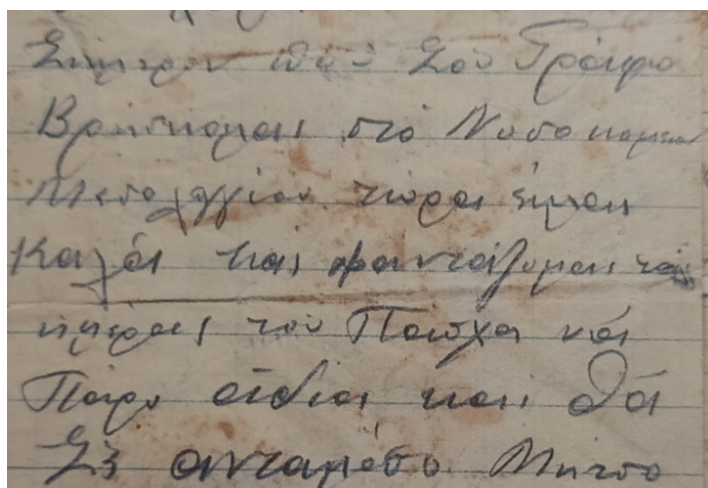
6. Εξωγλωσσικοί/κοινωνιογλωσσικοί παράγοντες

6.1 Εκπαίδευση

Στην ενότητα αυτή θα εξεταστεί αν ο βαθμός εκπαίδευσης των συγγραφέων επηρεάζει την επιλογή τους να χρησιμοποιήσουν στις επιστολές τους μία γλώσσα που να πλησιάζει την μία ή την άλλη γραπτή ποικιλία της ελληνικής. Δεδομένης της έλλειψης βιογραφικών στοιχείων για τους περισσότερους συγγραφείς, το επίπεδο εκπαίδευσης εκμαιεύτηκε μέσα μέσα από την χρήση τυπικών χαρακτηριστικών γραφής (*formal writing features*) όπως είναι για παράδειγμα η στίξη, ο χωρισμός λέξεων, η ορθογραφία κτλ. (Tamošiūnaitė, 2013: 233) και από πληροφορίες που παρέχουν οι συγγραφείς μέσα από τα λεγόμενά τους. Ακολουθώντας τη Tamošiūnaitė (2013) οι συγγραφείς χωρίζονται σε λιγότερο εκπαιδευμένους, μερικώς εκπαιδευμένους και πλήρως εκπαιδευμένους.

Στο σώμα επιστολών⁷ μπορούμε να διακρίνουμε έναν λιγότερο εκπαιδευμένο συγγραφέα, δύο μερικώς εκπαιδευμένους συγγραφείς και δύο πλήρως εκπαιδευμένους συγγραφείς.

6.1.1 Λιγότερο εκπαιδευμένος συγγραφέας

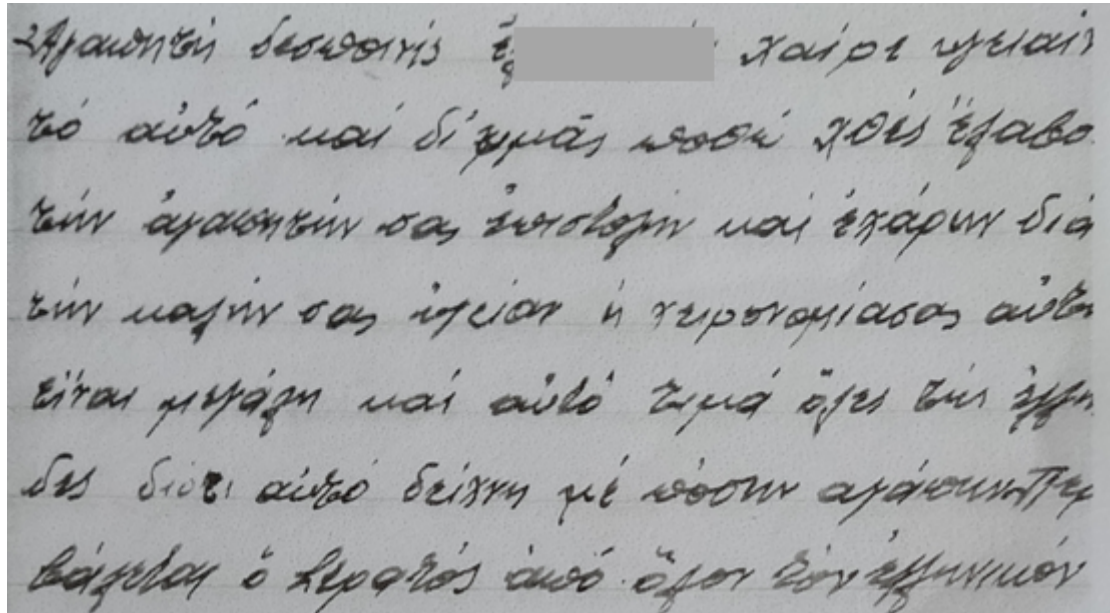

Εικόνα 5. ΔΠ1 – 13.4.1941

Ξεκινώντας με την κατηγορία των λιγότερο εκπαιδευμένων συγγραφέων, όπως αναφέρθηκε, στο σώμα επιστολών εμφανίζεται μόνο ένας, ο συγγραφέας ΔΠ. Ο συγγραφέας έχει επίγνωση κάποιων συμβάσεων της γραφής, όπως για παράδειγμα τον χωρισμό των λέξεων, αλλά αγνοεί άλλες όπως είναι η χρήση των κεφαλαίων γραμμάτων και της στίξης των οποίων η χρήση είναι μη συστηματική. Επιπλέον στην επιστολή του ΔΠ παρατηρούνται πολλά λάθη στην ορθογραφία πχ *αγαπηταί*, *ανταμόσο*, *Παρακαλο*, στη χρήση τόνων πχ *ἄδια* και πνευμάτων τα οποία εν πολλοίς απουσιάζουν.

6.1.2 Μερικώς εκπαιδευμένοι συγγραφείς

⁷ Οι επιστολές από τον Νεολόγο Πατρών δεν έχουν ληφθεί υπόψιν στην κατηγοριοποίηση αυτή καθώς δεν είναι χειρόγραφες και είναι πιθανό η εφημερίδα να έχει παρέμβει σε ό,τι αφορά την δομή, στίξη και ορθογραφία των επιστολών κατά την έκδοσή τους.

Εικόνα 6. ΔΚ1 – 13.2.1941

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε την επιστολή του ενός από τους δύο μερικώς εκπαιδευμένους συγγραφείς, του ΔΚ. Κοιτάζοντας την επιστολή παρατηρούμε ότι το κείμενό του είναι συνεχόμενο χωρίς να χωρίζεται σε παραγράφους ούτε για να ξεχωρίσουν η προσφώνηση και η αποφώνηση από το κυρίως μέρος και χωρίς να χρησιμοποιούνται σημεία στίξης. Ως εκ τούτου, κεφαλαία γράμματα δεν χρησιμοποιούνται παρά μόνο στην πρώτη λέξη της επιστολής *Άγαπητή* και στα κύρια ονόματα πχ *Άλβανία* και πάλι όχι συστηματικά πχ *δεσποινίς έ*:

(9) Άλβανία τη 13 -2- 1941

Άγαπητή δεσποινίς έ χαίρε υγειαίνω το αυτό και δι' υμάς ποθώ [...]

έχεται χερετισμούς από όλους τούς συναδελφους μου μένω [?]⁸ τήν καλήν σας υγείαν και ταχεΐα άπάντησιν σας χερετώ με άδελφικήν άγάπην

(ΔΚ1 – 13.2.1941).

Όσον αφορά την ορθογραφία ο ΔΚ γνωρίζει ορθογραφία και τους κανόνες τονισμού. Παρατηρούνται όμως κάποια ορθογραφικά λάθη πχ *άλληλογραφούμε*, *γράματα* και λανθασμένη χρήση πνευμάτων πχ *υγείαν*, *ύποστηρίζει*

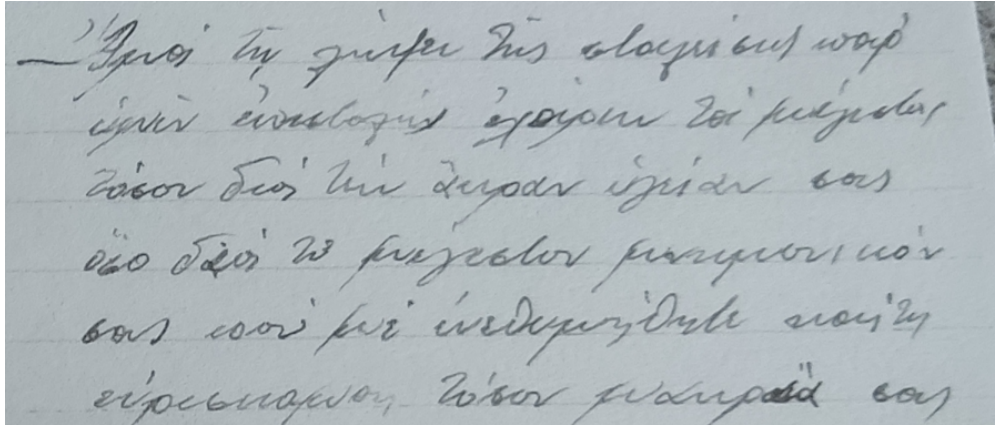
⁸ Με [?] συμβολίζονται δυσανάγνωστες λέξεις στις επιστολές.

Διοικητής
Εγώ σου είπα 19 γράμματα ιστολογίου σου, και έχω φων
σοί ήθελε μαζικά και έχω μαζικά είμαι.
Είπα ιστολογίου σου, είπα να με γράφεις όλη μου
άσφαλη συνεχώς και αυτό με ειχαριστεί εσύ και
αν δες γράβω τα περιπτώσεις σου όσα με έχεις
είπες, αλλά δες ποιό είναι τα γράμματα σου άρτοτερα
δύο σου χάνεται, παρά αυτό ει ομάδες σου γράμ
μμάτων τα εσείς ^{ή αὐτῶν} και έχω τους περιπτώσεις μαζικά
τότε τα γράμματα και αυτή είναι ολιγών περιμένο
μεν για να τα γράβω.
Είπα ει το γράμμα σου, ει χαράν σου ήθελε
όχι σου όλοι γράβω τα γράμματα μου και αυτό με

Εικόνα 7. IT1 – 1.3.1941

Συνεχίζοντας με τον δεύτερο μερικώς εκπαιδευμένο ομιλητή, σε αντίθεση με τους προηγούμενους συγγραφείς το κείμενο του είναι χωρισμένο σε παραγράφους και η στίξη χρησιμοποιείται κανονικά. Το ίδιο και η χρήση κεφαλαίων γραμμάτων. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούνται και διάφορα ορθογραφικά λάθη, π.χ. καλλά, περισιότερα, πολλό, ότοι, διότη, και υπερδιορθώσεις όπως ήσθάνεσθαι όπου χρησιμοποιείται αύξηση (δηλαδή τύπος αορίστου) σε τύπο ενεστώτα. Όσον αφορά τους τόνους και τα πνεύματα φαίνεται να χρησιμοποιούνται σωστά.

6.1.3 Πλήρως εκπαιδευμένοι συγγραφείς

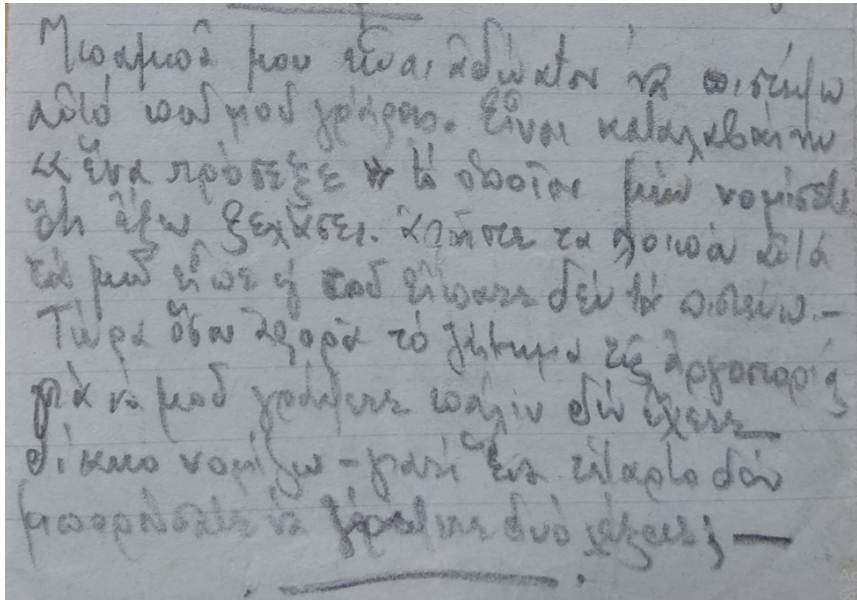

Εικόνα 8. ΑΣ1

Περνάμε τώρα στους πλήρως εκπαιδευμένους συγγραφείς οι οποίοι είναι ο ΑΣ και ΔΑ. Στην εικόνα 8 εμφανίζεται η επιστολή του πρώτου. Όσον αφορά τη δομή η επιστολή είναι χωρισμένη σε παραγράφους. Η στίξη χρησιμοποιείται σωστά. Αυτό που δείχνει την καλή εκπαίδευση του ομιλητή είναι η σωστή χρήση της καθαρευουσιάνικων τύπων χωρίς πολλά λάθη ή υπερδιορθώσεις όπως είδαμε στον προηγούμενο ομιλητή:

- (10) α. Ἄμα τῇ λήψει τῆς σταλείσης παρ' ὑμῖν ἐπιστολῆς ἐχάρην τά μέγιστα, τόσον διά τὴν ἄκραν ὑγείαν σας ὅσο διά τό μέγιστον μνημονικόν σας πού μέ ἐνεθυμήθητε **καίτη** εὐρισκόμενον τόσον μακρίαν σας (ΑΣ1)
- β. ἐάν ἤθελον νά ἀποκαλοῦμαι Ἕλλην ἔπρεπε νά εἶμαι τοιοῦτος διότι αὐτό τό χάρισμα τό ἔχουν μόνον Ἕλληνες: **οἵτινες** διέπονται ἀπό ὑψηλά ἰδανικά (ΑΣ1)

Παρ' όλα αυτά βλέπουμε ότι υπάρχουν κάποια ορθογραφικά λάθη αν και κατά πολύ λιγότερα σε σχέση με προηγούμενους συγγραφείς πχ *καίτη* αντί *καίτοι* και *οἵτινες* αντί *οἴτινες*.

Εικόνα 9. ΔΑ7 – 21.10.1940

Τελευταίος εξετάζεται ο ΔΑ. Όσον αφορά τη δομή του κειμένου, οι επιστολές είναι πάντα χωρισμένες σε παραγράφους με ελάχιστες περιπτώσεις είτε λόγω έλλειψης χώρου ή χρόνου. Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις αυτές η αλλαγή παραγράφου δηλώνεται με τελεία και παύλα (-) Η στίξη χρησιμοποιείται κανονικά. Όσον αφορά την ορθογραφία, ο ΔΑ την χρησιμοποιεί σωστά. Λίγα ορθογραφικά λάθη εμφανίζονται. Όπως και οι προηγούμενοι συγγραφείς γνωρίζει τις συμβάσεις του κειμενικού είδους.

Συνοπτικά, αυτό που παρατηρείται στις επιστολές συγγραφέων με χαμηλότερο βαθμό εκπαίδευσης είναι η έλλειψη δομής κειμένου, η απουσία στίξης και αρκετά ορθογραφικά λάθη. Επιπλέον, παρατηρείται αμηχανία ως προς την χρήση των τόνων και των πνευμάτων από κάποιους. Στους συγγραφείς με μεγαλύτερο βαθμό εκπαίδευσης παρατηρούνται ελάχιστα έως καθόλου ορθογραφικά λάθη, σωστή χρήση τόνων και πνευμάτων, δομημένο κείμενο με παραγράφους και σωστή χρήση της καθαρεύουσας. Αυτό που παραμένει κοινό σε όλους τους συγγραφείς είναι η γνώση έστω κάποιων ορθογραφικών κανόνων και η προσπάθεια τήρησής τους.

Γυρνώντας τώρα στην επιλογή της γραπτής ποικιλίας, όπως είδαμε όλοι οι συγγραφείς ανεξαρτήτως βαθμού εκπαίδευσης συμπεριλαμβάνουν στο κείμενό τους αρχαϊστικά στοιχεία, επομένως, ο βαθμός εκπαίδευσης δεν φαίνεται να επηρεάζει την θέση τους στο συνεχές δημοτικής-καθαρεύουσας. Αυτό γίνεται εμφανές αν τον πλήρως εκπαιδευμένο συγγραφέα ΔΑ. Ο οποίος πολλές φορές επιλέγει να χρησιμοποιήσει στοιχεία της δημοτικής. Επιπλέον ο ΔΠ αν και παρουσιάζει τον χαμηλότερο βαθμό

εκπαίδευσης προσπαθεί να συμπεριλάβει στο κείμενό του αρχαϊστικά στοιχεία. Αυτό που φαίνεται να επηρεάζει η εκπαίδευση είναι τον βαθμό επιτυχίας της χρήσης των αρχαϊστικών αυτών στοιχείων. Έτσι, οι συγγραφείς με μεγαλύτερο βαθμό εκπαίδευσης κάνουν λιγότερα λάθη ενώ οι συγγραφείς με μικρότερο βαθμό εκπαίδευσης κάνουν περισσότερα λάθη (πχ λανθασμένη χρήση τόνων και πνευμάτων) και υπερδιορθώσεις πχ *ήσθάνεσθαι*.

7. Γλωσσικοί Παράγοντες – Μορφή και Περιεχόμενο

7.1 Φορμουλαϊκές φράσεις

Εδώ θα σχολιαστούν σε μεγαλύτερο βάθος οι εισαγωγικές και καταληκτικές φορμουλαϊκές φράσεις (opening and closing formulae), χαρακτηριστικά του κειμενικού είδους του γράμματος, και οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή των προσφωνήσεων και αποφωνήσεων. Επιπλέον, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, η επιλογή της προσφώνησης των παραληπτών αντανακλά και την κοινωνική εγγύτητα-απόσταση μεταξύ συγγραφέα-παραλήπτη η οποία θα εξεταστεί στην επόμενη υποενότητα. Επιπλέον θα εξεταστεί η υπόθεση των Rutten και van der Wal (2013) οι οποίοι ακολουθώντας την Wray (2002) θεωρούν ότι η χρήση συγκεκριμένων εισαγωγικών και καταληκτικών φράσεων είναι πολύ πιο εύκολη από την επιλογή καινούργιων. Έτσι υποθέτουν ότι η χρήση των φράσεων αυτών θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες των λιγότερο εξοικειωμένων με τη γραφή συγγραφέων και επομένως θα εμφανίζονται συχνότερα στις επιστολές αυτών. Αντίθετα στις επιστολές πιο έμπειρων συγγραφέων αναμένουν χρήση λιγότερων τυποποιημένων μοτίβων και πιο δημιουργικές προσφωνήσεις και αποφωνήσεις.

(11) Συγγραφέας 3: ΑΣ

Άγαπητη Έ

σέ χαιρετώ

Σέ χαιρετώ (ΑΣ1)

Αν και έμπειρος συγγραφέας η εισαγωγή και το κλείσιμο της επιστολής του παραμένουν πολύ συνοπτικά και στοιχειώδη. Εμφανίζονται μόνο η προσφώνηση και πολύ σύντομοι χαιρετισμοί.

(12) Συγγραφέας 4: IT

Δεσποινίς Έ

(εύχουμε ή παροῦσα μου ἐπιστολή νά σᾶς εὔρη ὄλους καλλά)

Ἔλαβον τήν ἀπό [10/16/19/25-3] ἐπιστολή σας καί ἐχάρην πού ἦσθε καλλά καί ἐγώ καλλά εἶμαι

Σᾶς χαιρετῶ

Ο συγκεκριμένος συγγραφέας εμφανίζει ένα συγκεκριμένο μοτίβο στις επιστολές του. Αρχικά προσφωνεί την παραλήπτρια ως *Δεσποινίς* αντί *ἀγαπητή* κάτι που χρησιμοποιείται πιθανώς για να κρατήσει κάποια απόσταση. Στη συνέχεια αναφέρει την επιστολή την οποία έλαβε και στην οποία απαντά πχ *Ἔλαβον τήν ἀπό 10/16/25-3 ἐπιστολή σας*. Δηλώνει τη χαρά του για την καλή υγεία της παραλήπτριας *ἐχάρην πού ἦσθε καλλά* και αναφέρει και την δική του καλή υγεία *καί ἐγώ καλλά εἶμαι / καί ἐμεῖς καλλά εἶμεθα*. Σε κάποιες ειδικές περιστάσεις όπως είναι για παράδειγμα η 25η Μαρτίου προσθέτει και την εξής πρόταση *εύχουμε ή παροῦσα μου ἐπιστολή νά σᾶς εὔρη ὄλους καλλά* πριν χρησιμοποιήσει την ίδια φορμουλαϊκή φράση.

(13) Συγγραφέας 5: ΔΑ

α. Σεβαστοί μου Γονεῖς/ Μπαμπᾶ κ' Μαμᾶ

Εἶμαι καλά. Τό αυτό ἐπιθυμῶ κ' γιά ἐσᾶς

Μετά σεβασμοῦ

γ. Σεβαστή μου θεῖτσα Μ κ' Κ [?]

Σας φιλῶ

δ. Πολυαγαπημένη μου θεῖτσα Νίτσα

Εἶμαι καλά, τό αυτό ἐπιθυμῶ κ' γιά σένα.

Σέ φιλῶ γλυκά-γλυκά

Σᾶς φιλῶ ὄλους

Η εισαγωγή και το κλείσιμο που χρησιμοποιεί ο ΔΑ έχουν μεγάλο ενδιαφέρον καθώς στις επιστολές του δεν γράφει μόνο σε έναν παραλήπτη αλλά πολλές φορές γράφει και σε παραπάνω. Το ενδιαφέρον βρίσκεται στην διαφορετική προσφώνηση που χρησιμοποιείται για να απευθυνθεί στους διαφορετικούς παραλήπτες. Οι περισσότερες επιστολές του απευθύνονται στους γονείς του. Η προσφώνηση που χρησιμοποιεί είναι είτε *Σεβαστοί μου Γονεῖς* (13α) είτε *Σεβαστοί μου Μπαμπᾶ κ' Μαμᾶ* (13β). Και στις δύο περιπτώσεις δηλώνεται ρητά ο σεβασμός που νιώθει ένα παιδί απέναντι στους γονείς του φαίνεται όμως και από την επιλογή του να χρησιμοποιήσει κεφαλαία γράμματα *Γονεῖς*, *Μπαμπᾶ* και *Μαμᾶ*. Επιπλέον, ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι δεν χρησιμοποιεί τα επίσημα *Πατέρα* ή *Μητέρα* αλλά τα ανεπίσημα *Μπαμπᾶ κ' Μαμᾶ*. Ταυτόχρονα, δηλαδή, με την έκφραση σεβασμού εκφράζεται η οικειότητα και η εγγύτητα προς τους γονείς του. Όταν απευθύνεται από την άλλη σε θείους ή θείες του η προσφώνηση αλλάζει πάλι ανάλογα με την εγγύτητα την οποία νιώθει με τον εκάστοτε συγγενή. Για παράδειγμα, όταν απευθύνεται στις θείες του Μαριγώ και Κούλα (13γ) χρησιμοποιεί την προσφώνηση *Σεβαστοί* δηλωτική της απόστασης που υπάρχει μεταξύ τους. Αντίθετα, όταν απευθύνεται στην θεία του Νίτσα (13δ) χρησιμοποιεί τη προσφώνηση *πολυαγαπημένη* και το υποκοριστικό *θειτσα* θέλοντας να τονίσει την οικειότητα και την εγγύτητα προς αυτή.

Και αυτός ο συγγραφέας χρησιμοποιεί ένα πολύ συγκεκριμένο μοτίβο: *Εἶμαι καλά, τό αυτό ἐπιθυμῶ (πάντα/όλοψύχως) κ' γιά (ἐ)σᾶς/(ἐ)σένα*. Όπως και σε προηγούμενο ομιλητή κάνει αναφορά στην καλή του υγεία και εκφράζεται ευχή για την καλή υγεία των παραληπτών του. Όσον αφορά τώρα το κλείσιμο, πάλι ακολουθείται ένα συγκεκριμένο μοτίβο με μικρές παραλλαγές ανάλογα το ποιοι είναι οι παραλήπτες. Όταν απευθύνεται για παράδειγμα στους γονείς του χρησιμοποιεί την φράση *Μετά σεβασμοῦ* η οποία δεν χρησιμοποιείται για τους υπόλοιπους συγγενείς. Στη συνέχεια, ακολουθεί η ίδια φράση *σᾶς φιλω* πάλι με μικρές προσθήκες σε μερικές επιστολές όπως *σέ φιλω γλυκά-γλυκά* ή *σᾶς φιλω ὄλους* αν απευθύνεται σε περισσότερους παραλήπτες.

Από τα παραπάνω μοτίβα μπορούμε να κάνουμε κάποιες γενικές παρατηρήσεις. Αρχικά όπως είδαμε η προσφώνηση η οποία χρησιμοποιούν οι συγγραφείς για να απευθυνθούν στους παραλήπτες εξαρτάται από και δηλώνει την εγγύτητα ή την απόσταση ανάμεσά τους. Η εγγύτητα για παράδειγμα εκφράζεται με προσφωνήσεις όπως *αγαπητή/αγαπητέ* ενώ η απόσταση εκφράζεται με προσφωνήσεις όπως *δεσποινίς* ή *Σεβαστοί/Σεβαστέ*. Επιπλέον, παρατηρούνται δύο κοινά σημεία στις φράσεις μετά τις

προσφωνήσεις: δήλωση για την υγεία των συγγραφέων και δήλωση ή ευχή για την υγεία των παραληπτών. Μία τελευταία παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε έχει να κάνει με την γλώσσα των μοτίβων αυτών. Στις περισσότερες επιστολές τα μοτίβα αυτά έχουν ένα ύφος πιο επίσημο καθώς η γλώσσα στην οποία γράφονται είναι πιο κοντά στην καθαρεύουσα από ό,τι το υπόλοιπο κείμενο των επιστολών. Αυτό φαίνεται από τους διάφορους αρχαϊσμούς που εμφανίζονται σε αυτά όπως *πχ δι' υμᾶς κ.α.* Η ύπαρξη αυτών των αρχαϊσμών είναι μία ένδειξη ότι τα μοτίβα αυτά είναι τυποποιημένα, φορμουλαϊκές εκφράσεις τις οποίες οι συγγραφείς έχουν μάθει και τις χρησιμοποιούν στις επιστολές τους.

Σε αυτό το σημείο γυρίζουμε στην υπόθεση των Rutten και van der Wal (2013). Με βάση τα ευρήματα των παραπάνω θα περιμέναμε οι λιγότερο έμπειροι συγγραφείς να χρησιμοποιούν περισσότερες τυποποιημένες εκφράσεις και οι περισσότεροι έμπειροι λιγότερες και πιο δημιουργικές εκφράσεις. Οι επιστολές όμως των συγγραφέων δεν δείχνουν κάτι τέτοιο. Όπως είδαμε ο ΑΣ ο οποίος φαίνεται να έχει μεγάλη εμπειρία στην γραφή αρκείται μόνο σε έναν πολύ βασικό χαιρετισμό πριν περάσει στο κυρίως κείμενό του. Επιπλέον, οι ΙΤ και ΔΑ χρησιμοποιούν στις επιστολές τους τυποποιημένα μοτίβα με ελάχιστες παραλλαγές. Επομένως βλέπουμε ότι τα συμπεράσματα των Rutten και van der Wal (2013) δεν ισχύουν για την παρούσα περίπτωση.

7.2 Εγγύτητα – Απόσταση

Η εγγύτητα ή η απόσταση μεταξύ συγγραφέα και παραλήπτη μπορεί να εκφραστεί με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα μία κοινή τακτική της ΚΝΕ για την μείωση και την αύξηση της απόστασης είναι η χρήση του β' ενικού και του β' πληθυντικού (πληθυντικός ευγενείας) αντίστοιχα (Κανάκης, 2007: 197). Παρακάτω θα δούμε ποιες τακτικές φαίνεται να χρησιμοποιούν οι συγγραφείς για να εκφράσουν τόσο την εγγύτητα όσο και την απόσταση με τους παραλήπτες και το πώς η σχέση αυτή επηρεάζει τις γλωσσικές τους επιλογές.

(14) Συγγραφέας 4: ΙΤ

- α. Βλέπω νά μού γράφεται γιά τήν Μητέρα μου ὅτι τήν είδατε στήν ἐκκλησία πολύ θά σέ παρακαλέσω Ε νά μού γράψης τή γίνεται στό σπίτι μου (ΙΤ4 – 20.5.1941)

β. Βλέπω εις τό γράμμα σας τήν χαράν πού ήσθάνεσθαι ὅλοι σας ὅταν λαβαίνεται γράμμα μου (IT1 – 1.3.1941)

γ. αυτό δέν το θέλω, ὄχι ὅτι δέν καταδέχουμε κ' εἶναι εὐχάριστω νά λαβαίνη κανείς κάτι ἀπό γνωστά του πρόσωπα, ἀλλά αὐτοῦ πού εἴσθε καί ἐσεῖς ὑπάρχη ἀρκετή φτώχεια και δεν πρέπη να βάζεται και ἄλλα ἔξοδα. (IT3 – 31.3.1941)

Ὅπως φαίνεται ἀπό το παραπάνω παράδειγμα η χρήση του πληθυντικού ευγενείας *πχ γράφεται, εἶδατε* για την έκφραση της απόστασης εἶναι κοινή και για τους συγγραφείς των επιστολῶν.

Το ενδιαφέρον με τον παραπάνω συγγραφέα εἶναι ὅτι σε συνδυασμό με τον πληθυντικό ευγενείας φαίνεται να χρησιμοποιεῖται και ἄλλη μία, η επιλογή διαφορετικῆς γλώσσας για την δήλωση της εγγύτητας ἢ της απόστασης. Ὅπως βλέπουμε στα παραδείγματα (14α) ο IT κρατάει μία τυπική στάση ἀπέναντι στην συνομιλήτριά του διατηρώντας κάποιον βαθμό απόστασης. Η απόσταση αὐτή δηλώνεται, ταυτόχρονα τόσο με τον πληθυντικό ευγενείας *πχ γράφεται, εἶδατε* (14^α) ὅσο και με αρχαϊζόντες τύπους *πχ εἶς, χαράν, ήσθάνεσθαι* (14β). Ὅταν ὁμως εἶτε ζητάει χάρη ἀπό την συνομιλήτρια του να τον πληροφορεῖ για την κατάσταση των γονιών του (14α) ἢ εκφράζει τον εκνευρισμό του (14γ), η γλώσσα χάνει τους αρχαϊσμούς της και βρίσκεται πιο κοντά στην δημοτική καθὼς ἐπίσης αναφέρεται στην συνομιλήτρια του στον ενικό μειώνοντας με αὐτόν τον τρόπο την απόσταση. Πιο συγκεκριμένα βλέπουμε ὅτι ξεκινάει ἀπευθυνόμενος στην συνομιλήτρια του στον πληθυντικό: *βλέπω νά μου γράφεται*. Στο σημεῖο ακριβῶς ὁμως που ζητάει την χάρη ἀπευθύνεται στη συνομιλήτρια του στον ενικό: *πολύ θα σε παρακαλέσω E νά μου γράψης τή γίνεται στό σπίτι μου*.

Κάτι ἀνάλογο φαίνεται να παρατηρεῖται και στον ΔΑ ὅπως δηλώνουν τα παρακάτω παραδείγματα:

(15) Συγγραφέας 5: ΔΑ

α. Σ' εὐχαριστῶ θερμότατα γιά τήν ἐφημερίδα ποῦ μου στέλνης, μπαμπᾶ μου, ἀλλά ἀκόμη δέν τήν ἔλαβα. (ΔΑ17 – 18.2.1941)

β. Μπαμπᾶ μου ἔλαβα ἐπιταγήν σας [?] 100 δραχμων κ' ἐτέραν τοῦ θεῖου μου Α 150 κ' τίποτε ἄλλο. Μάλιστα ὅταν μου τό γράσατε μου ἔκανε μεγίστην ἐντύπωσιν ποῦ δέν τίς ἔλαβα. (ΔΑ5 – 3.8.1940)

Όπως φαίνεται στο παράδειγμα 15α) ο ΔΑ απευθύνεται στον πατέρα του στο β' ενικό (*θά σέ παρακαλέσω, στέλνης*) δηλώνοντας έτσι την οικειότητα που νιώθει απέναντι του. Στο παράδειγμα (15β), όμως, βλέπουμε ότι όταν γράφει στον πατέρα του σχετικά με την επιταγή που έλαβε η γλώσσα είναι πολύ επίσημη και πολύ πιο κοντά στην καθαρεύουσα με διάφορους αρχαϊσμούς πχ *έπιταγήν, έτέραν, μεγίστην έντύπωσιν*, εκφράζοντας την απόσταση πιθανώς ως ένδειξη ευγνωμοσύνης ή αισθήματος υποχρέωσης απέναντι στους γονείς του. Βλέπουμε επομένως ότι η επιλογή χρήσης γλώσσας είτε πιο κοντά στη δημοτική είτε πιο κοντά στη καθαρεύουσα επηρεάζεται από την εγγύτητα ή την απόσταση που νιώθουν οι συγγραφείς απέναντι στους/στις παραλήπτες/παραλήπτριες κάθε φορά: γλώσσα προφορική και κοντινή στη δημοτική για να δηλώσουν την εγγύτητα και γλώσσα τυπική και κοντινή στη καθαρεύουσα για να δηλώσουν την απόσταση.

7.3 Περιεχόμενο της επιστολής/περίσταση

Το θέμα, δηλαδή κάποιο συμβάν ή περίσταση, για το οποίο γράφουν οι συγγραφείς προς τους οικείους τους στην επιστολή φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στην επιλογή της καθαρεύουσας ή της δημοτικής.

(16) Συγγραφέας 4: IT

- α. Γιά τόν Μουσολίνη ἄστον καί ἄς λέει, δέν λογοκρίνεται θάρθη ὅμως ἡ ἡμέρατου καί αὐτουνοῦ, καί θά πληρώση ἀκριβά τά ὅσα λέει τῶρα. (IT4 – 20.5.1941)
- β. Μάθετε ὅτι στάς 28 Φεβρουαρίου διεξήχθη ἀερομαχία στόν τομέα πού βρισκόμεθα ἐμεῖς μεταξύ 50 Ἰταλικῶν καί 14 Ἀγγλικῶν ἣτης διήρκησε περί τάς δύο ὥρας (IT1 – 1.3.1941)
- γ. Εἶδον νά μού γράφεται τό εὐχαριστον γεγονός γιά τήν οικογενειάν σας ὅτι ἡ ἀδελφήσας έτεκεν ~~θηγαε~~ ἄρρεν καί ὅτοι ἀπεκτήσατε καί ἐγγονάκι σᾶς εὐχουμε νά σᾶς ζήση. (IT2 – 26.3.1941)

Συγγραφέας 5: ΔΑ

- δ. Λοιπόν βλέπετε ότι αναγκάστηκα νά σᾶς γράψω σέ αυτό τό χαρτί γιατί δέν πέρσεψαν χρήματα. [...] Ἐν μπορέστε λοιπόν στήλτε μου κανένα φιλούμενο (ΔΑ2 – 5.7.1940)
- ε. Σᾶς ἀναγγέλω τήν καταταξίν μου εἰς τό 34ον Σύνταγμα Πεζικοῦ ἥτις ἔγινεν σήμερον τήν πρωΐαν ὅποτε κ' ωρκίσθην. Ντύθηκα δέ εὐθύς ἀμέσως καί εἶτα ἐπακολούθησαν Γυμνάσια. [...]

Σε προηγούμενες ενότητες είδαμε ὅτι οἱ ἐπιστολές τῶν ΙΤ καὶ ΔΑ σε ὅ,τι ἀφορὰ τὴ γλώσσα που χρησιμοποιεῖται με διάφορα σημεῖα νὰ πλησιάζουν τὴ δημοτικὴ ὅπως στα παραδείγματα ὅπου εμφανίζονται οἱ καθημερινοὶ τύποι *ἄστον, θάρθη, αὐτουνοῦ* (16α), *μπορέστε, πέρσεψαν, κανένα φιλούμενο* (16δ) κτλ. Διάφορα, ὅμως, σημαντικὰ γεγονότα ὅπως εἶναι μία μάχη στην ὁποία ἔλαβε μέρος ο ΙΤ ἢ ἡ γέννα τῆς ἀδερφῆς τῆς παραλήπτριας που συνομιλεῖ ἢ ἡ ἀνακοίνωση τῆς προαγωγῆς του ΔΑ φαίνεται νὰ περιγράφονται σε μία πιο ἐπίσημη καὶ τυπικὴ γλώσσα ὅπως δηλώνουν διάφοροι ἀρχαῖσμοι *πχ στάς, ἥτης διήρκησε περί τὰς δύο ὥρας* (16β) καὶ *Εἶδον, εὐχαριστον, ἔτεκεν ἄρρεν, ἀπεκτήσατε* (16γ) καὶ *καταταξίν, ἥτις ἔγινεν σήμερον τήν πρωΐαν ὅποτε κ' ωρκίσθην* (16ε).

Ἡ ἐπιρροή τῆς περιστάσεως σε ὅ,τι ἀφορὰ τὴν ἐπιλογή συγκεκριμένης ποικιλίας φαίνεται καλύτερα στα παραδείγματα που θα δοῦμε παρακάτω. Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ στην ἀρχὴ τῆς εργασίας ἡ Ελλάδα του 20ου αἰ. βρίσκεται στο μέσο τῆς διαμάχης του γλωσσικοῦ ζητήματος. Στην διαμάχη αὐτὴ ἡ καθεστηκυῖα τάξη βλέπει τὴν καθαρεύουσα ὡς τὴ ποικιλία που εκφράζει τὰ εθνικὰ συναισθήματα καὶ τον πατριωτισμὸ καὶ ὡς τὴν ποικιλία ἡ ὁποία προβάλλει τὴ σύνδεση με τοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνες, τὸ ἐνδοξο παρελθόν. Τα παραπάνω ἀντανακλώνται καθαρὰ στην ἐπιστολὴ του ΑΣ:

- (17) Εἶδον νὰ μού γράφετε στήν ἐπιστολήν σας ὅτι εἶμαι φιλόπατρις, φυσικὰ ἐάν ἤθελον νὰ ἀποκαλοῦμαι Ἕλλην ἔπρεπε νὰ εἶμαι τοιοῦτος διότι αὐτό τό χάρισμα τό ἔχουν μόνον Ἕλληνες: οἵτινες διέπονται ἀπὸ ὑψηλά ἰδανικά (ΑΣ1).

Στο παραπάνω ἀπόσπασμα γίνεται ἀναφορὰ στην νίκη τῶν Ἑλλήνων στον πόλεμο κάτι που μπορεῖ νὰ δικαιολογήσει ἐν μέρει τὴν χρῆση τῶν διάφορων ἀρχαῖσμων. Μία

ένδειξη για την επιλογή του ομιλητή να γράψει σε καθαρεύουσα είναι η ανάγκη να προβάλλει την Ελληνικότητά του: *ἐάν ἤθελον νά ἀποκαλοῦμαι Ἕλληνα ἔπρεπε νά εἶμαι τοιοῦτος*. Ο ΑΣ φαίνεται να ταυτίζεται με τον ρόλο του ως υπερασπιστή της πατρίδας και των εθνικών συμφερόντων, προάγει την ελληνικότητά του και από την στιγμή που η καθαρεύουσα στο μυαλό του είναι η ποικιλία οποία συνδέεται με τον πατριωτισμό και την Ελληνικότητα, είναι επόμενο η γλώσσα στην οποία επιλέγει ο συγγραφέας να γράψει να είναι η καθαρεύουσα. Ακριβώς αυτό ίσως να επηρεάζει και τους υπόλοιπους συγγραφείς. Κανένας από τους συγγραφείς στο σώμα των επιστολών δεν γράφει σε μία ποικιλία η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «αυτούσια» δημοτική ή «αυτούσια» καθαρεύουσα αλλά γράφουν σε μία μικτή γλώσσα. Όντας στρατιώτες (ανεξαρτήτως κοινωνικού στρώματος ή βαθμού εκπαίδευσης), υπερασπιστές του έθνους και των συμφερόντων του, φαίνεται να νιώθουν την ανάγκη να αποφύγουν τη «χυδαία» δημοτική, την ποικιλία η οποία στο μυαλό της κοινής γνώμης συνδέεται με ανθέλληνες, προδότες και διχαστές τους έθνους. Ακόμα και σε προσωπικές επιστολές οι οποίες απευθύνονται σε οικεία τους πρόσωπα επιλέγουν να γράψουν σε αυτή την μικτή γλώσσα πιθανώς για να αποφευχθεί ο χαρακτηρισμός τους ως δημοτικιστών (ακόμα και από τους ίδιους του οικείους τους) και ό,τι αυτό συνεπάγεται. Η «χυδαιότητα» της δημοτικής φαίνεται να έχει παγιωθεί στο μυαλό των συγγραφέων σε τέτοιο βαθμό ώστε να αποφεύγεται ακόμα και σε οικείες περιστάσεις.

7.4 Συνθήκες συγγραφής: μέτωπο και λογοκρισία

Το γεγονός ότι οι στρατιώτες βρίσκονται και γράφουν στο μέτωπο είναι σημαντικό εξαιτίας, μεταξύ άλλων, της λογοκρισίας. Βρισκόμενοι στην πρώτη γραμμή της μάχης, οι συγγραφείς δεν γράφουν με πλήρη ελευθερία, αφού όπως αναφέρουν οι συγγραφείς η λογοκρισία ελέγχει τις επιστολές τους:

- (18) Γενικά παιρνοῦμε πάρα πολύ καλά. Θά σᾶς ἔγραφα κι' ἄλλα ἀλλ' ὅμως ἡ λογοκρισία δέν τό ἐπιτρέπει (ΔΑ16 – 16.2.1941)

Με βάση αυτή τη δήλωση του ΔΑ (και άλλες αναφορές για τη λογοκρισία στο σώμα επιστολών) μπορούν να σχολιασθούν κάποια συγκεκριμένα τμήματα από τις επιστολές των στρατιωτών. Είναι πολλές οι επιστολές οι οποίες αναφέρονται στον δίκαιο αγώνα

των Ελλήνων κατά των Ιταλών και στον ενθουσιασμό τους που βρίσκονται στο μέτωπο και επιστολές που εκφράζουν τον πατριωτισμό των στρατιωτών. Συγκεκριμένα, και οι τρεις επιστολές δημοσιευμένες στον Νεολόγο Πατρών κάνουν αναφορά στα παραπάνω.

(19) Άγγελος Μπάρτζης

Ασφαλῶς θὰ παραξενεύεσαι γιὰ τὸν τόσο ἐνθουσιασμό μου, γιατί δὲν μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία ποτὲ νὰ ἐκφράσω τὴν ἀγάπημου γιὰ τὴν Πατρίδα. Καὶ ὅμως μέσα στὴ ψυχὴ μου ἔκρυβα γι' αὐτὴν ἓνα ἠφαιστειο ἀγάπης καὶ λατρείας. Πόσες φορές δὲν ἔκλαυσα κρυφὰ ἀκούγοντας λόγια Πατριωτικὰ ἀλλὰ καὶ στὸ ἀντίκρουσμα μιᾶς γαλανόλευκης σημαίας. Πατρίδα!

(20) Σωτήριος Χαλικιάς

[...] Ἐάν μάθης πατέρα, πὼς σκοτώθηκα νὰ μὴν στενοχωρηθῆς διότι ἐάν σκοτωθῶ θὰ σκοτωθῶ διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος μου καὶ δὲν ὑπάρχει περισσότερο ὠραῖο νὰ πεθάνῃ κανεὶς διὰ τὴν πατρίδα του.

(21) Χαράλαμπος Φουρνογεράκης

Ἐμπρὸς ἤγγικεν ἡ ὥρα ποῦ πρέπει νὰ δείξουμε ὅτι εἴμαστε ἀντάξιοι ἀπόγονοι τῶν προγόνων μας. Ὅποιος πέφτει νεκρὸς ἀπὸ βλήματα τοῦ ἐχθροῦ, αὐτὸς δὲν πεθαίνει, μένει πάντα ἀθάνατος. Λοιπόν, φίλε μου, πρέπει νὰ γνωρίζης καὶ σὺ ὅτι τίποτε ἱερώτερο καὶ ἀγιώτερο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸ νὰ ἀμύνεσαι ὑπὲρ τῆς Πατρίδος.

Προφανῶς και αὐτές οι επιστολές ἐπιλέχθηκαν σκόπιμα ἀπὸ τὴν εφημερίδα γιὰ λόγους προπαγάνδας καὶ τόνωσης τοῦ ἠθικοῦ των ἀναγνωστῶν. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση κάνει ὅμως συγκεκριμένα ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγγελοῦ Μπάρτζη, ὁ ὁποῖος φαίνεται γιὰ πρώτη φορά νὰ ἐκδηλώνει τόσο φανερά τὸν πατριωτικὸ του ἐνθουσιασμό.

Ἐπιπλέον ἐντύπωση προκαλοῦν οἱ ἐπιστολές τοῦ ΔΑ ἀπὸ τὴν στιγμή που φτάνει στο μέτωπο. Πρὶν τὸν πόλεμο, ὅσο ἦταν εθελοντής, δηλώνει ἐντονα τὴν δυσἀρέσκειά του καὶ τὶς δυσκολίες που ἀντιμετωπίζει στο στρατόπεδο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐκπαίδευσής του.

- (22) Τά γυμνάσια ἀρχίζουν νά γίνονται ἀνυπόφορα, μαρτύριο, βάσανο, σκληρότατα κ' τόσα ἄλλα. [...] Ἀρχίζω καί μετανοιῶνω πούλθα ἐδῶ.
(ΔΑ3 – 10.7.1940)

Επιπλέον, ὅταν μαθαίνει ὅτι ἔχει ἐπιλεγεί γιὰ νὰ πολεμήσει στο μέτωπο ἐπίσης δηλώνει τὴν δυσἀρέσκειά του καὶ τὴν ατυχία του (Δημητρίου, 2007: 130):

- (23) ...έμαθα τὴν λῖαν δυσἀρεστον ἀγγελίαν ὅτι δηλαδὴ θὰ φύγω [...] γιὰ τὸ Μέτωπον. Τούτο ἐξαιρετικὰ με στενοχώρησε [...]. Τι ατυχία! Τι κρίμα! Τέλος πάντων, ἀς υποφέρω, κι ὁ Θεὸς καὶ ἡ Παναγία βοηθοὶ μου.

Ὅμως ἀπὸ τὴν στιγμή που φτάνει στο μέτωπο σχεδόν σε κάθε ἐπιστολή δηλώνει τὸν ἐνθουσιασμό του, τὴν πίστη του στο θεὸ καὶ τὸν δίκαιο ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων.

- (24) Θέλω νά σᾶς τονίσω τὴν μεγάλην χαρὰν ποῦ μέ κατέχει γιὰτί βρίσκομαι ἐκεῖ ὅπου ἡ γλυκειά μας πατρίδα, ἡ Ἑλλάδα, διεξάγει ἄνισον, μὰ τίμιον ἀγῶνα [...] (ΔΑ14 – 8.2.1941)

Δεν εἶναι ἀπίθανο (ἀντίθετα εἶναι πολὺ πιθανό) αὐτές οἱ ἐπιστολές νὰ ἐκφράζουν ὄντως τὰ συναισθήματα τῶν συγγραφέων καὶ νὰ ἀντανακλοῦν τὴν κοινὴ γνώμη τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὸν πόλεμο. Ὅμως, γνωρίζοντας τὸ γεγονός ὅτι ἡ λογοκρισία διαβάζει τὰ γράμματα, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐξίσου πιθανό τὰ γράμματα αὐτά νὰ εἶναι γραμμένα κατ' ἐντολή τῆς λογοκρισίας γιὰ νὰ τονώσει τὸ ἠθικὸ τῶν πολιτῶν πίσω στὴν πατρίδα.

Τώρα γυρνάμε στο ἴδιο τὸ μέτωπο. Ὁ Proctor (2014), ἐξετάζοντας τὴν καθημερινότητα τῶν στρατιωτῶν στα χαρακώματα τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ἀναφέρει ὅτι οἱ ἐπιστολές ἐπαιζαν σημαντικό ρόλο γιὰ τὴν ψυχολογία τῶν στρατιωτῶν ἀφοῦ ἦταν ἕνας τρόπος νὰ καταπολεμήσουν τὴν ἀναμονή καὶ τὸν φόβο τους. Ἐπιπλέον ἀναφέρει ὅτι ἦταν ἕνας τρόπος νὰ ἀπομακρυνθοῦν νοητὰ ἀπὸ τὸ μέτωπο, νὰ «ἐπιστρέψουν» στὴν πατρίδα καὶ νὰ συνδεθοῦν με τοὺς οἰκείους που ἔχουν ἀφήσει πίσω, ἕνας τρόπος νὰ ἀποκαταστήσουν μίαν μορφή κανονικότητας.

(25) Συγγραφέας 5: ΔΑ

Δέν ήμπορεΐτε νά φαντασθΐτε τή χαρά τή μεγάλη, τό κουράγιο, τή δύναμη κ' τή ζωή ποῦ μᾶς δίνει ὅταν διαβάζουμε μιὰ ἐπιστολή σας. Καί πολύ σωστά κ' δίκαια. Ἐδῶ πάνω στή μοναξιά μας αὐτή θά μᾶς παρηγορήσῃ κ' θά φέρῃ νέα σας.- (ΔΑ17 – 18.2.1941)

(26) Συγγραφέας 2: ΔΚ

θέλω νά ἀλληλογραφούμε τακτικά ἀγαπητή ε διότι ἡ συντροφιά πούμου γίνεται μέ τά γραματά σας εἶναι μεγάλη (ΔΚ1 – 13.2.1941)

Ἡ αἴσθησις μοναξιάς, τῆς στεναχώριας καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ λαμβάνουν ἐπιστολές τῶν οικείων τους, ἡ χαρά τους ποὺ τους βοηθάει νὰ ξεχάσουν τὴν μοναξιά ποὺ νιώθουν στὸ ἀλβανικὸ μέτωπο εἶναι κοινὴ γιὰ τους περισσότερους στρατιώτες καὶ ἀντανακλάται σὲ πολλές ἀπὸ τὶς ἐπιστολές τους κάτι ποὺ φαίνεται ἀπὸ φράσεις ὅπως *τή χαρά τή μεγάλη, τό κουράγιο, τή δύναμη κ' τή ζωή ποῦ μᾶς δίνει* (25) καὶ *ἡ συντροφιά πούμου γίνεται μέ τά γραματά σας εἶναι μεγάλη* (26).

Ἐπιπλέον, ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ σχετικὰ συχνὴ ἀναφορὰ (9 σὲ 20 ἐπιστολές στρατιωτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, 6 ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι ἀπὸ τὸν ΔΑ) σὲ τὶς ἐπιστολές στὸν Θεὸ καὶ τὴν θρησκείαν. Εἶναι εὐρέως γνωστὸ ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἦταν μέρος τῆς καθημερινότητος τῶν Ἑλλήνων τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Αὐτὸ φαίνεται νὰ ἀντανακλάται καὶ σὲ τὶς ἐπιστολές τῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρουν συχνὰ τὴν πίστη καὶ τὴν προστασία καὶ τὴν βοήθεια τὴν ὁποία τους παρέχει αὐτή:

(27) καθ'ὅτι πράγματι ὅταν μοῦ γράφετε ἔχωμεν συμπαραστάτιδα στὸν ἀγῶνα μας τὴν Παναγίαν καὶ τὴν Ὁρθόδοξον θρησκείαν μας κ' τό δίκαιον (ΑΣ1)

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ΔΑ εἶναι ἀκόμα πιο ἐνδιαφέρουσα. Σὲ τὶς ἐπιστολές τοῦ πρὶν τὸν πόλεμον, ὅσο εἶναι ἐθελοντὴς στὴν Ἀθήνα, δὲν γίνεται καμία ἀναφορὰ στὸν Θεὸ ἢ στὴν θρησκείαν γενικότερα. Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, ὅμως, σχεδὸν σὲ κάθε ἐπιστολῇ ὑπάρχει κάποια ἐπίκλησις στὸν Θεόν:

(28)

- α. Μήν στεναχωρεῖσθε καθόλου. Τά πράγματα πηγαίνουν πάρα πολύ καλά.
Ἄς εὐχώμεθα ὁ Θεός νάναι βοηθός (ΔΑ11 – 27.1.1941)
- β. Ὁ Θεός ἄς εἶναι βοηθός μου. (ΔΑ12 – 3.2.1941)
- γ. Ὁ Θεός εἶναι πάντα μαζί μας, εἶναι βοηθός σ' ὅλας τὰς πράξεις μας σ' ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις μας.- (ΔΑ13 – 6.2.1941)

Ἡ συχνή αὐτή ἐπίκληση στον θεό κατά τη διάρκεια του πολέμου υποδηλώνει ὅτι ἡ πίστη του γίνεται εντονότερη και δείχνει ἴσως ὅτι αὐτή ἓνας τρόπος για να υπερβεί, να καταπολεμήσει, να κρύψει τον φόβο του και ταυτόχρονα ἓνας τρόπος να καθησυχάσει τους γονεῖς του οι οποίοι φοβούνται για την τύχη του στο ἀλβανικό μέτωπο. Βλέπουμε δηλαδή ὅτι το μέτωπο ἔχει σημαντικές ψυχολογικές επιπτώσεις στην ψυχολογία των στρατιωτῶν οι οποίες ἀντανακλώνται στις ἐπιστολές τους.

8. Συμπεράσματα

Στη παρούσα εργασία ἐπιχειρήθηκε ἡ ἐξέταση των γλωσσικῶν ἐπιλογῶν στρατιωτῶν ἀπό το μέτωπο της Ἀλβανίας, τόσο ὅσον ἀφορᾶ την ἐπιλογή της γραπτῆς ποικιλίας της ἐλληνικῆς (δημοτικῆς ἢ καθαρῆς) ὅσο και τις ἐπιλογές που ἀφοροῦν το ἴδιο το κείμενο, την δομή και το περιεχόμενο του. Ὅπως εἶδαμε στην ἐνότητα 5, ἡ μορφή της γλώσσας στην οποία γράφουν οι συγγραφεῖς ποικίλει με ἄλλους ομιλητές να γράφουν σε μία γλώσσα πιο κοντά στη δημοτική και ἄλλους να γράφουν σε μία γλώσσα πιο κοντά στη καθαρῆς και ἄλλους να κινούνται προς τη μία ἢ την ἄλλη κατεύθυνση ἀπό ἐπιστολή σε ἐπιστολή ἢ ἀκόμα και στην ἴδια ἐπιστολή. Εξετάζοντας τους ἐξωγλωσσικούς παράγοντες, εἶδαμε ὅτι ἡ ἐκπαίδευση ἀν και φαίνεται να ἐπηρεάζει τον βαθμό ἐπιτυχίας χρήσης καθαρῆς στοιχείων, δὲν ἐπηρεάζει την χρήση της ποικιλίας αὐτῆς καθαρῆς. Οι παράγοντες που ἐπηρεάζουν τη γλώσσα των ἀπλῶν στρατιωτῶν φάνηκε να εἶναι δύο: ἡ ἐγγύτητα ἢ ἀπόσταση ἀνάμεσα στον συγγραφέα και τον/τους παραλήπτη/παραλήπτες και ἡ περίσταση. Ὅπως εἶδαμε, οι συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν μία γλώσσα πιο κοντινὴ στη δημοτική ὅταν θέλουν να ἐκφράσουν την ἐγγύτητα και μία γλώσσα κοντινὴ στη καθαρῆς ὅταν θέλουν να ἐκφράσουν την ἀπόσταση με τον συνομιλητὴ τους. Ὅσον ἀφορᾶ την περίσταση, εἶδαμε ὅτι ἓνα σημαντικό για τους συγγραφεῖς θέμα περιγράφεται χρησιμοποιώντας περισσότερα

καθαρευουσιάνικα στοιχεία. Επιπλέον, είδαμε ότι η ίδια η περίσταση οδηγεί τους συγγραφείς να κατασκευάσουν μία ταυτότητα, αυτή του πατριώτη, υπερασπιστή της πατρίδας την οποία εκφράζουν μέσω της γλωσσικής ποικιλίας που επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν η οποία πλησιάζει την καθαρεύουσα. Τέλος, είδαμε τους παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν το ίδιο το περιεχόμενο των επιστολών. Οι παράγοντες αυτοί είναι η λογοκρισία και το ίδιο το μέτωπο. Η πρώτη πιθανώς υπαγορεύει τη συγγραφή συγκεκριμένων προπαγανδιστικών θεμάτων ενώ το μέτωπο φάνηκε να επηρεάζει την ψυχολογία των συγγραφέων, τονώνοντας την πίστη στη θρησκεία οδηγώντας τους να συμπεριλάβουν διάφορες επικλήσεις στην θρησκεία και στον Θεό.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Elsaß, S. (2007). A twofold view 'from below': New perspectives on language histories and language historiographies. Στο S. Elsaß, N. Langer, J. Scharloth, & W. Vandebussche (επιμελ.) *Germanic Language Histories 'from Below' (1700-2000)*, Berlin, New York: De Gruyter. (σσ. 3-9). <https://doi.org/10.1515/9783110925463>
- Elsaß, S. (2012). The use of private letters and diaries in sociolinguistic investigation. Στο Hernández-Campoy, J. M., & Conde-Silvestre, J. C. (επιμελ.) *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. John Wiley & Sons, (σσ. 156-169).
- Hebda, A. (2012). Phonological variables. Στο Hernández-Campoy, J. M., & Conde-Silvestre, J. C. (επιμελ.) *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. John Wiley & Sons, (σσ. 237-253).
- Hering, G. (2020). *Η Διαμάχη για τη Γραπτή Νεοελληνική Γλώσσα: Σύντομη Ιστορία του Γλωσσικού Ζητήματος*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Proctor, T. M. (2014): The Everyday as Involved in War. Στο U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. Keene, A. Kramer, & B. Nasson (επιμελ.) 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War. Ανακτήθηκε στις 24 Απριλίου 2022 από https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/the_everyday_as_involved_in_war.
- Rutten, G., & Van der Wal, M. (2013). Epistolary formulae and writing experience in Dutch letters from the seventeenth and eighteenth centuries. Στο M. van der Wal &

- G. Rutten (επιμελ.) *Touching the past: Studies in the historical sociolinguistics of ego-documents*, (σσ. 45-66). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Tamošiūnaitė, A. (2013). Ego-documents in Lithuanian: Orthographic identities at the turn of the twentieth century. Στο M. wan der Wal & G. Rutten (επιμελ.) *Touching the past. Studies in the historical sociolinguistics of ego-documents*, (σσ. 225-242). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Koch, P. & W. Oesterreicher, W. (1994). Schriftlichkeit und Sprache. Στο H. Günther & O. Ludwig (επιμελ.), *Writing and Its Use. An Interdisciplinary Handbook of International Research*, vol.1, Mouton de Gruyter, Berlin, (σσ. 587-604).
- Wray, A. (2002). *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ελληνόφωνες

- Browning, R. (1995). *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Δήμα, Α.-Ι.Δ (2017). Βιωματικές μαρτυρίες από το αλβανικό μέτωπο του 1940 και της γερμανικής κατοχής στην περιοχή της Λάκκας Λελόβου. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (53-54), 261-282. <https://doi.org/10.12681/prch.28288>. Ανακτήθηκε στις 12 Απριλίου 2022 από την ιστοσελίδα <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/>
- Δημητρίου, Ε. (2007). *Ο Πόλεμος ως Προσωπικό Βίωμα: ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος 1940-1941 μέσα από τα Προσωπικά Ημερολόγια Ελλήνων Στρατιωτών*. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Κανάκης, Κ. (2007). *Εισαγωγή στη Πραγματολογία: Γνωστικές και Κοινωνικές Όψεις της Γλωσσικής Χρήσης*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Mackridge, P. (2013). *Γλώσσα και εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα, 1766-1976*. Αθήνα: Πατάκης
- Χόρροκς, Τ. (2006). *Ελληνικά. Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Κάτσικας, Χ. & Κ. Θεριανός (2007.) *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης από την Ίδρυση του Ελληνικού Κράτους μέχρι το 2007*. Αθήνα: Σαββάλας.